

Christopher Partridge (ur.), *Enciklopedija novih religija: nove religije, sekte i alternativni duhovni pokreti*, prev. s engleskog Dolores Bettini (i dr.), Zagreb, Naklada Ljevak, 2005, 446 str.

Enciklopedija novih religija (izvorno: *Encyclopedia of New Religions: New Religious Movements, Sects and Alternative Spiritualities*, Oxford, 2004) odražava sve veći interes koji izaziva fenomen rastuće religiozne raznolikosti, te njezin prijevod na hrvatski svakako treba pozdraviti. Ona je sažet, kvalitetan i inspiriran pregled suvremene »alternativne« svjetske religiozne scene. Osnovne pozitivne karakteristike *Enciklopedije* svakako su, uz svježinu pristupa temi, informativnost (obrađen je velik broj relativno slabo poznatih pokreta), kvalitetni uvodi, izbjegavanje tendencioznih prosudbi te originalne i dobro odabrane ilustracije.

Na tragu mišljenja kako »premda fenomen NRP-a nije nov, njihovo akademsko istraživanje jest« (George D. Chryssides, *Historical Dictionary of New Religious Movements*, Lanham–London, Scarecrow, 2001, 1) vrlo je prikladno opažanje J. G. Meltona koji u predgovoru konstatira kako »većina novih religija predstavlja staru religiju u novom kontekstu i novoj publici« [10]. Iako termini »nove religije« (dalje: NR), »novi religiozni pokreti« (dalje: NRP), sekte i »alternativni duhovni pokreti« (dalje: ADP) čak i u stručnoj percepciji često podrazumijevaju suvremenu pojavu, ova enciklopedija ne obrađuje isključivo skupine nastale tijekom 20. st. Odabir uključuje i fenomene poput *Nove crkve* (poznate i

kao »svedenborgizam«) nastale u kasnom 18. st., skupine poput *Ekskluzivne braće*, *Kršćanske znanosti* te brojne druge pokrete nastale tijekom 19. st.

Temeljni termin »nove religije« urednik Christopher Partridge određuje kao istoznačnicu nešto uobičajenijim terminima »novi religiozni pokreti«, »rubne religije« i »alternativne religije« [16]. Stoga, iako temeljni pojmovi nisu određeni pretjerano precizno, u terminološkom i tipološkom smislu vrlo koristan uvod započinje problematizacijom koncepata »nove religije«, »sekte« i »alternativni duhovni pokreti«. Odbacujući uporabu izraza »kult«, prvenstveno zbog negativnih konotacija, urednik određuje *Enciklopediju* kao »objektivni, neprosuđujući (*judgement-free*) vodič za one koji žele, iz kojih god razloga, pouzdanu informaciju o lancu NR-a, sekti i ADP-a« [16]. Može se reći kako je željeni ton nepristranosti postignut prvenstveno izrazito deskriptivnim pristupom; članci su koncipirani tako da čitatelju pruže sažete i pouzdane podatke o povijesti i doktrini pojedine skupine ili pokreta.

Enciklopedija je, što je očito kako iz odabira tema tako i iz pristupa, sastavljena prvenstveno za zapadnu, anglofonu publiku. Usprkos tome, ona nudi kvalitetne uvode i članke i o nezapadnim pojavama (kao npr. o afričkim neovisnim crkvama ili vrlo malo poznatim kineskim kršćanskim zajednicama). Članci mahom odražavaju vrlo dobru obavištenost o nedavnim zbivanjima unutar pojedinih pokreta te propusti poput onog o vodi skupine Ananda Marga predstavljaju rijedak izuzetak (P. R. Sarkar, poznatiji kao Anandamurti, o kojem se govori kao živome, preminuo je još 1990) [181 — 182].

Iako bi zbog enciklopedijskog *genrea* mogli očekivati abecedni poredak natuknica, materijal je organiziran tematski, tj. prema religioznim tradicijama na čijim su temeljima obrađeni pokreti nastali. Članci su organizirani prema osnovnim tematskim skupinama tj. NR/ADP

nastalim iz: kršćanstva [26–102], židovstva [104–122], islama [124–144], zoroastrizma [146–156], indijskih religija (uključujući budizam) [158–210], religija istočne Azije (podrazumijevajući konfucijanizam, daoizam i šintoizam) [212–266], domorodačkih i poganskih tradicija [268–302], zapadnog ezoterizma i New Age tradicija [304–356] te moderne Zapadne kulture [358–418]. Svako poglavlje započinje duljim uvodom koji čitatelju predstavlja širi kontekst tradicije unutar koje se obrađene skupine javljaju. Uz temeljne uvode na pojedinim su mjestima u tekst umetnuti i zasebni tematski dodaci koji donose informacije o širem kontekstu razmatranog fenomena (odabir nešto tamnijeg papira trebao bi čitatelju, uz uvjet dobrog vida i osvjetljenja, signalizirati kako je riječ o umetku).

Prvo i najopsežnije poglavlje iz razumljivih je razloga posvećeno pokretima nastalim unutar kršćanstva. Osim relativno dobro poznatih skupina nastalih iz protestantske tradicije (Jehovini svjedoci, mormoni itd.) ili pak prosječnom čitatelju manje poznatih afričkih novih crkava, stječe se dojam kako bi pregledu trebalo dodati barem pokoji primjer iz katoličke ili pravoslavne tradicije. Tu je doduše članak Nizozemca Petera–Jana Margryja o globalnoj mreži marijanskih svetišta, u kojem autor uočava suvremeni trend nekontroliranog bujanja marijanskih objava i novoustanovljenih svetišta. Čitatelj će se ipak zapitati bi li zaista Međunarodni pokret marijanskih svetišta smjestio među NRP, sekte ili ADP.

Danas, kad pozornost istraživača mahom privlače pokreti s Dalekog istoka, svakako je zanimljiv pregled pokreta nastalih unutar židovstva i islama. Prvima je posvećena relativno obilna količina informacija; obrađeni su raznovrsni pokreti od npr. rekonstrukcionizma i tzv. humanističkog židovstva, pa sve do nacionalističkog pokreta *Guš emunim* (»blok vjernih«). Moglo bi se doduše primijetiti kako je relativno malo pro-

stora (s obzirom na njihovu rastuću popularnost) posvećeno pojedinim neokabalističkim pokretima. Znatno više iznenađuje izostanak tzv. mesijanskog židovstva, tj. informacija o skupinama koje prihvaćaju Isusa kao Mesiju, ne napuštajući svoj židovski identitet i dio običaja.

Poglavlje o islamskim NR/ADP–ima gotovo bi moglo biti naslovljeno i »Neosufizam«. Naime ono obrađuje uglavnom pokrete inspirirane nekim oblikom sufizma ili pak zapadnjačkim, sinkretističkim izdancima islama (poput američkog Islamskog naroda). Čini se da narav islamskih NRP–a, kao što je stručnjacima poznato, dovodi u pitanje temeljnu odredbu NRP–a, te je očito kako čitavo ovo poglavlje tek poziva na ozbiljno dodatno istraživanje i promišljanje. Slično tome, skromna skupina od tri NRP–a nastala na temelju zoroastrizma/mazdaizma tek podsjeća na to koliko je, s obzirom na svoju relativno malu zastupljenost i slabu istraženost, ovaj ogranak NRP–a slabo poznat i prisutan u stručnoj literaturi.

Poglavlje posvećeno indijskim pokretima, uz temeljne odrednice hinduizma, budizma i sikkhizma, donosi obavijesti o mnogim stvarnostima nastalim na temelju tradicija indijskog potkontinenta, često vrlo rasprostranjenima na Zapadu. U tom je kontekstu pomalo neobičan odabir pokreta *Muttapan teyyam* [180–181] iz Kerale koji se proširio uglavnom Indijom, ostajući tek jedan od bezbrojnih kultova indijskog potkontinenta. Jasnije je kako Indija, sa svojom bogatom tradicijom religiozne raznovrsnosti, a ujedno i kao vjerojatno najveći izvoznik duhovnih učitelja i inspiracija novih duhovnosti na Zapad, može biti zastupljena tek adekvatnim uzorkom.

Iako će Zapadnome (u ovom slučaju i hrvatskom) čitatelju već i sama terminologija japanskih NRP–a zadavati glavobolje, članci njima posvećeni, uz informativan pregled, donose vrlo koristan uvod o novim japanskim religijama. Na-

vodeći podatak kako vjerojatno »čak četvrtina japanske populacije (tj. oko trideset milijuna ljudi) pripada ili se priklanja jednoj od novih religija« [224], Ian Reader smješta njihov postanak u društveni i politički kontekst novije japanske povijesti, od propasti »starog poretka« u 19. st. sve do transformacija Japana nakon Drugoga svj. rata. Članci o kineskim NRP–ima sasvim izvjesno predstavljaju tek »vrh ledenog brijega« religiozne stvarnosti suvremene Kine, no već i tih nekoliko obrađenih primjera ostavlja gotovo uznemirujuć dojam dinamične religiozne i društvene stvarnosti. Imajući u vidu činjenicu da je malo stručnjaka i istraživanja kineskih NRP–a i s druge strane podatak da je velik dio pokreta (ponajviše kršćanske provenijencije) u Kini zabranjen, treba osobito podcrtati vrijednost članaka o odabranim pokretima te pohvaliti uvod Edwarda Ironsa o novim kineskim religijama.

Za svaku je pohvalu i to što je suvremeno »poganstvo« predstavljeno kao globalni fenomen, a ne tek ilustrirano dobro poznatim primjerima zapadnjačke »neopoganske« duhovnosti (poput britanskih druida ili duhovnosti Wicca). Tu su na prvom mjestu primjeri tzv. Cargo kultova te transformirane afričke religije.

Poglavlje o pokretima s korijenima u Zapadnom ezoterizmu i New Age tradicijama donosi prikaze vrlo raznolikih stvarnosti: od dobro poznatih i utemeljenih pokreta poput masona, ili rojzenkrojčera, preko sotonizma Antona Le Veya, pa sve do utjecaja književne fikcije (npr. Celestinskog proročanstva Jamesa Redielda) ili manje poznatih »učitelja« poput Australke Jasmuheen. Raznolikost ovoga poglavlja čini gotovo beznađežnim svaki pokušaj svodenja zastupljenih fenomena na zajednički nazivnik, te svakako vrijedi opažanje autora jednog od uvoda da »što god bi se moglo reći o njemu [pokretu New Age], i suprotno bi vrijedilo«. [308]

Posljednje poglavlje, posvećeno pokretima s korijenima u modernoj Zapadnoj kulturi, možda je najintrigantniji prilog *Enciklopedije*. Među fenomenima karakterističnim za kraj 20. st. pozornost istraživača svakako će privući fenomeni poput »Duhovnosti usmjerene na slavne osobe«, »Ufologije i pokreta povezanih s NLO–om«, »Feminističke i ekofeminističke duhovnosti«, pojave »implicitne religije« te problemi vezani uz suvremene oblike apokaliptizma, milenarizma i fundamentalizma. Osim informativnosti, prikazi brojnih i raznolikih fenomena predstavljenih u posljednja dva poglavlja svakako daju ozbiljan povod za teoretsko preispitivanje i samih pojmova poput »religije« i »duhovnosti« (npr. je li »kardecizam« religija ili što učiniti s konceptom »implicitne religije« ilustrirane primjerima »sljedbenika« nogometnih klubova).

Uz na početku navedene prednosti treba spomenuti i neke manjkavosti ovoga projekta. Na prvom mjestu to je svakako nedostatak popisa literature koji bi čitatelja uputio na daljnje istraživanje. Također, premda je to kod priređivanja ovakvog tipa priručnika gotovo neizbježan nedostatak, moguće je zamijetiti i određenu neujednačenost u kvaliteti, tj. informativnosti pojedinih članaka. Pojam kvalitete vjerojatno je kategorija najizrazitije podređena čitateljevoj prosudbi, no primjere poput gotovo nazdravičarskog zaključka članka o »mnogoboštvu« teško je opravdati: »Božanstva ne zahtijevaju na prvom mjestu odanost i obožavanje, nego nas nadahnjuju i vraćaju svakodnevnom životu da ga živimo potpunije, slavimo bogatije i da se prema njemu odnosimo s više poštovanja. Konačno, svakodnevni život jest dragocjenost.« [289]. Tu su na kraju i (doduše rijetke) faktografske netočnosti. Npr. imenovanje srednjafričke države Kongo Zairom [55] nepotreban je propust, jer autor članka svega dvije stranice dalje istu državu ispravno naziva »Demo-

kratska Republika Kongo« (bivši Zair) [57].

Što se tiče hrvatskog izdanja, ono je u sadržajnom i vizualnom smislu potpuno vjerno (identično) engleskom izvorniku. Međutim, potrebno je upozoriti i na nekoliko manjih nedostataka. Prva primjedba upućena hrvatskom izdavaču odnosi se na povremenu nedosljednu i pogrešnu uporabu filozofskih termina. Naime na nekoliko su mjesta pogrešno upotrebljeni izrazi »transcendentalan« i »transcedentan« [usp. npr. »Bog koji je i imanentan i transcendentalan« (308)]. Druga se primjedba odnosi na uporabu izraza »poganizam« [usp. naslov odlomka »Tantra i poganizam« (186), »mit o svetom braku (...) ključan je u poganizmu« (186), »magijske prakse u poganizmu« (401)]. Tom, u hrvatskom standardnom jeziku nepoznatu izrazu, pridružena je i nespretna izvedenica »poganistica« [186]. S obzirom na to da su navedeni izrazi upotrebljeni nedosljedno (u drugim člancima koji raspravljaju o istoj pojavi upotrebljava se termin poganstvo), ne čini se da je urednik želio u uporabu uvesti nov tehnički termin. Vjerojatnije je za pretpostaviti da je riječ o propustu pri usklađivanju prijevoda skupine prevoditeljica. Što se tiče moguće primjedbe na uporabu izraza, u ime Jehove« [53] (u kontekstu pokreta Kimbangu, ne Jehovinih svjedoka), bilo bi potrebno konzultirati engleski izvornik.

Uza sve dobre strane ovog izdanja, malo je vjerojatno da će svaki čitatelj zaista pročitati *Enciklopediju* od korica do korica. No već i selektivno konzultiranje pojedinih članaka pružit će čitatelju vrlo solidne podatke. Iako prvenstveno namijenjena nestručnom čitateljstvu, *Enciklopedija* će dobro poslužiti i kao temeljna literatura studentima novih religioznih fenomena. Privlačnost za obje skupine zasigurno je jedna od temeljnih vrlina ovog izdanja. Cilj uredništva bio je daleko iznad senzacionalističkog skupljanja bizarnih i devijantnih primjera nove religioznosti. Štoviše, autori članaka, izvje-

sno u duhu pluralističke »političke korektnosti«, rijetko naglašavaju problematične aspekte »duhovnosti« pojedinih osoba i skupina. Nastojanje oko korektnosti i »puštanja svakoga da govori za sebe« ipak ne može sakriti činjenicu kako učenja i djelatnosti nekih od prikazanih skupina i pojedinaca predstavljaju ozbiljnu prijetnju, ne samo pojedincevoj emotivnoj i psihičkoj već i društvenoj stabilnosti. Stoga se za kritički osvrt iz katoličke perspektive na te nezanemarljive aspekte NRP-a čitatelju predlaže dodatno konzultiranje na hrvatskom dostupnih radova Josipa Blaževića (*Prooci novog doba*, Zagreb, Teovizija, 22001; *Isti: Joga i Kršćanstvo*, Split, Verbum, 2004), Mije Nikića (*Slika Boga u vjerskim sljedbama i novim religijskim pokretima*, Zagreb, FTI, 2003; *Isti* (ur.), *Novi religiozni pokreti*, Zagreb, FTI, 1997), Jeana Vernetta (*Sekte: sve o novim religioznim pokretima i sljedbama*, Split, Verbum, 2004) i dr.

Sve u svemu, raznorodno mnoštvo ilustracija je (neočekivanog?) bujanja i začuđujuće raznolikosti religioznih fenomena krajem 20. st. Ta raznolikost svakako poziva na propitivanje čak i temeljnih definicija religije i duhovnosti. Svidjelo se to nekom ili ne, *Enciklopedija novih religija* odražava stvarnost koju svako promišljanje o naravi i budućnosti religije treba ozbiljno uzeti u obzir.

Trpimir Vedriš

Aldo Natale Terrin, *Uvod u komparativni studij religija*. Prijevod Miroslav Fridl, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.

Govoreći o djelu kojemu sada pokušavamo dati prikaz, mi zapravo govorimo o priručniku religiozije. Već u prvim rečenicama autor naglašava kako je ovo djelo »rasprava o metodi proučavanja religijâ, o komparativnim temama religija i o suvremenoj religioznosti«. (Str. 7) Kako nije moguće dati cjelovit